

Згідно зі сучасними тенденціями реформування освіти в Україні виникає потреба в удосконаленні змісту, методів та форм професійної підготовки вчителя на основі прогресивних концепцій і запровадження інноваційних теорій, досвіду, технологій.

Однією з найбільш актуальних і педагогічно доцільних у педагогіці є теорія суб'єкт-суб'єктних відносин у загально-освітній і вищій школі.

Вона полягає в міжособистісній педагогічній взаємодії, що реалізує базову потребу дитини в залученні її до соціуму і культури суспільства на основі рівноправного партнерства з учителем, характеризує готовність суб'єктів виховання до взаєморозуміння і взаємоповаги в процесі спілкування і діяльності. Суб'єкт-суб'єктні відносини – модифікація поняття «міжособистісні відносини».

Суб'єкт-суб'єктні відносини мають гуманний, морально-естетичний, виховальний, а отже – педагогічно доцільний характер. На відміну від виховних відносин, які стихійно виникають між особистістю, що формується, і всіма людьми, які її оточують, суб'єкт-суб'єктні виховальні відносини свідомо формуються під керівництвом учителя (вихователя) і спрямовуються на досягнення мети виховання.

Спираючись на положення В. М. М'ясищева про можливість у поняттях «відносини» і «взаємодія», суб'єкт-суб'єктні відносини визначаються нами як спеціально організована, гуманна, морально-естетична взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, соціально і психологічно зумовлена всією системою прийнятих у суспільстві національних і загальнолюдських цінностей (А. М. Бойко).

У навчально-виховному закладі об'єктивно існує система відносин («учитель – учень», «педагогічний – учнівський колектив», «педагогічний колектив – батьки учнів», «керівник школи – педагогічний колектив», відносини у дитячому і педагогічному колективах). Їх системоутворювальною ланкою є відносини «учитель – учень», які визначаються вчителем.

Характером відносин «учитель – учень» детермінуються взаємини у дитячому колективі, свідоме ставлення учнів до оточуючої дійсності, самовідносини школярів. Це узагальнення узгоджується й одержує підтвердження в науковому висновку С. Л. Рубінштейна щодо провідного значення у людському житті відносин «людина – людина», у нашому випадку – «вчитель – учень».

У педагогічній суб'єкт-суб'єктній взаємодії відносини зі зовнішнього впливу (засоби) перетворюються на функцію вчителя, а потім – на якість особистості, що формується. Наприклад, сформоване вчителем ставлення дитини до моралі – моральність особистості, до праці – працьовитість і т. п.

Суб'єкт-суб'єктні відносини забезпечують когнітивне, емоційне і перцептивне відображення вчителем і учнем один одного, дозволяють школяреві усвідомити невідповідність «Я-реального» і «Я-ідеального», без чого не може відбуватися його об'єктивна самооцінка і саморозвиток. Завдяки суб'єкт-суб'єктним відносинам загальноосвітня школа зможе відійти від узагальнено-соціальної і реально сприйняти особистісно-сміслову систему виховання, в якій здійснюються гуманні, морально-естетичні відносини всіх учасників педагогічного процесу, що забезпечує повне саморозкриття потреб і можливостей учнів, педагогічної компетентності вчителів, формує їх взаємодовіру, взаєморозуміння і взаємоповагу, від чого залежить ефективність педагогічного процесу.

Отже, навчально-виховний процес відбувається на основі суб'єкт-суб'єктних відносин, у які вступають передусім учитель і учень, передаючи знання і засвоюючи їх. Наприкінці 20-х років минулого століття А. С. Макаренко довів, що підґрунтям його новаторської виховної системи є нові відносини між людьми, людьми і суспільством, гармонізація індивідуальних і суспільних інтересів, переконливо показав, що «істинним об'єктом нашої педагогічної роботи є відносини».

В. О. Сухомлинський у 1950-і роки всією своєю педагогічною творчістю засвідчив, що виховання є не лише формування певних якостей особистості, навчання – не проста передача знань, а «світ складних людських взаємин».

Проте лише наприкінці 80-х років ХХ ст. нами (А. М. Бойко) доведено фундаментальність феномена суб'єкт-суб'єктних відносин для педагогіки, а сам феномен «суб'єкт-суб'єктні відносини» було обґрунтовано як усезагальну, родову, вихідну категорію педагогіки. Суб'єкт-суб'єктний характер відносин між вчителем і учнем є запо-

рукою збереження індивідуальності дитини, її унікальності, різнорівневості й різноплановості у здібностях, можливостях, інтересах, потребах.

Відносини як педагогічна категорія містять зовнішні і внутрішні конструкти. Внутрішніми вважаємо власне відносини. Зовнішні – це спілкування і діяльність, у процесі яких відносини формуються, виявляються і стають їх (діяльності та спілкування) критеріями.

Оскільки сутнісною стороною відносин є діяльність, то дії, культура, знання суб'єктів виховання виділяються нами як перший і найважливіший структурний елемент суб'єкт-суб'єктних відносин. Зовнішнім виявом предметної діяльності людини є її поведінка, система взаємопов'язаних реакцій на навколишнє середовище. Це особистісні риси, способи дій, манер, учинкових реакцій учителя, що є наступним структурним елементом взаємодії. У свідомих і позасвідомих актах поведінки завжди наявні емоції як один зі способів виявлення почуттів і оцінних суджень. Це змушує вчителя звертати увагу на такі «дрібниці, як стояти, як підвестися зі стільця чи з-за столу, підвищити голос, посміхнутися, як подивитися». Емоції – також структурний елемент відносин.

У педагогічній взаємодії об'єднуються оцінювальні й діяльнісні характеристики міжособистісних відносин. Вони мають три рівні (взаємодії) розвитку – співвідпорядкування, співробітництво, співтворчість. Застерегаємо проти визнання «свободи» відносин у школі як початкової позиції вчителя й учнів у педагогічному процесі. Рівні взаємодії учителя й учнів формуються, тому обґрунтовуються з урахуванням діалектики наступності, не в статичному, а в динамічному плані, у розвитку – від співвідпорядкування до співробітництва і співтворчості.

Педагог покликаний формувати не лише пізнавальну, а й емоційно-вольову й мотиваційну сфери дитини, а отже, бути вихователем і вчителем-предметником. Модель предметника в сучасних умовах витісняється моделлю вихователя, що об'єднує функції вчителя і вихователя, творця душі дитини. Гуманістичні суб'єкт-суб'єктні морально-естетичні, педагогічно доцільні відносини мають переваги у професійній діяльності перед змістом і методами роботи вчителя, визначають ефективність педагогічного процесу, забезпечують гуманізацію діяльності навчально-виховного закладу. Суб'єкт-суб'єктні відносини вчителів і учнів є прогресивною світовою тенденцією.